

OPERA SLAVICA BUDAPESTINENSIA

Symposia Slavica

Aktuálne
problémy
slovakistiky

CATHEDRA PHILOGIÆ SLAVICÆ

OPERA SLAVICA BUDAPESTINENSIA
SYMPOSIA SLAVICA

AKTUÁLNE PROBLÉMY SLOVAKISTIKY

Redaktor
Mária Žiláková

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2007

A kötet az Oktatási és Kulturális Minisztérium anyagi támogatásával
készült

Szakmai lektorok:
Gyivicsán Anna
Kiss Szemán Róbert

© A szerzők

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője
Sorozatszerkesztő Lukács István
A borítót tervezte Sellyei Tamás Ottó
Nyomdai kivitelezés: DeMax Művek Kft.
ISBN 978-963-463-936-7

Slová na úvod

Odbor slovenského jazyka a literatúry Katedry slovanskej filológie ELTE v Budapešti s podporou Celoštátnej slovenskej samosprávy a Slovenského inštitútu v Budapešti v dňoch 18–19. októbra 2004 usporiadal medzinárodnú vedeckú konferenciu na tému „Slovakistika vo vysokom školstve” (Aktuálne otázky výskumu a výchovy).

Z titulu konferencie vyplýva, že na podujatie boli pozvaní v prvom rade prednášatelia vysokoškolských inštitúcií na Slovensku, prednášatelia katedrít slovakistiky a odboru slovenčiny v Čechách, v Maďarsku, Srbsku a Rumunsku. (Bohužiaľ, kolegovia z Bukarešti nakoniec neboli prítomní na podujatí.)

Tematický okruh podujatia signalizuje aj zložitý výskumný a výchovný proces, ktorý prebieha na slovakistike univerzity ELTE. Veď prednášatelia odboru slovenčiny sú nútení pohybovať sa v celej šírke a hĺbke slovenského jazyka, literatúry a kultúry a interdisciplinárnym prístupom a vedeckou náročnosťou sa venovať transmisie celej slovenskej vzdelanosti poslucháčom odboru. Predovšetkým kolegom z univerzít, a humanitných fakúlt zo Slovenska (Bratislava, Prešov, Banská Bystrica, Nový Sad, Praha) ako aj kolegom z inštitúcií na domácej pôde zvlášť ďakujeme, že nám z rôznych aspektov priblížili nové výsledky, hodnotenia v tejto širokej rovine slovakistiky.

Slovenčina ako samostatný odbor na Filozofickej fakulte univerzity v Budapešti patrí medzi najstaršie, na ktorom si poslucháči už v r. 1930-tych mohli získať aj diplom stredoškolského odborného profesora. Ostatné slovanské jazyky svoju odbornú samostatnosť získali až v rokoch 1950-tych. (Krátky prehľad dejín slovakistiky v rámci slavistiky na univerzite ELTE sme uverejnili v tejto knižke.)

Slovakistika v Maďarsku disponuje v istom slova zmysle zvláštnou štruktúrou ale aj obsahom. Slovakistika v Maďarsku totiž počíta a aj musí počítať s existenciou slovenských jazykových ostrovov v Maďarsku.

adták némely kérdésekre az alacsonyabb értékeket. A felmérés, amellet, hogy útmutatóul szolgál a tantestületnek, mely területen kell munkája minőségén javítani, egyértelművé teszi a szülők partnerré nevelésének feladatát.

Tartalom

<i>Slová na úvod</i>	5
ANNA DIVIČANOVÁ Slovakistika na katedre slavistiky budapeštianskej univerzity	7
ANNA DIVIČANOVÁ Tradícia evanjelickej kultúry v slovenskej identite a literatúre	14
MICHAL HARPÁŇ Problematika výskumu a vysokoškolskej výučby slovenskej literatúry druhej polovice 20. storočia	25
OLGA SABOLOVÁ Teoreticko-metodologické východiská interpretácie a analýzy umeleckej prózy	34
JANA PÁTKOVÁ Poetika periferie (k charakteristice prostoru v Rakúsových prózách <i>Žobráci</i> a <i>Gendúrovci</i>)	41
KATARÍNA ŠEBOVÁ MARUZSOVÁ Znaký čabianskosti časopisu Čabän	52
TÜNDE TUŠKOVÁ O znovuvydanom Čabianskom kalendári	66
MIRA NÁBĚLKOVÁ <i>Spýtal sa: „Hideg?“</i> Slovensko–maďarská viacjazyčnosť v literárnych textoch	75
JOZEF ŠTEFÁNIK Vyučovanie slovenského jazyka a dvojazyčnosť	92
JURAJ DOLNÍK Ľudovít Štúr, jazyky a slovenská identita	105
ĽUBOMÍR KRALČÁK Jazyk ako kultúrna hodnota	119
JÚLIA DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ Ján Stanislav (1904–1977) a Ľudovít Novák (1908–1992)	126
MÁRIA ŽILÁKOVÁ Ján Stanislav a István Kniezsa	145
ALŽBETA UHRINOVÁ O lingvistických výskumoch Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku	157
SÁNDOR JÁNOS TÓTH Postoj k dvojazyčnosti v Slovenskom Komlóši	166
JÁN CHLEBNICZKY Vedecká činnosť Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku a jeho publikácie v službách slovenského školstva v Maďarsku	171
JÁN GOMBOŠ Príhovor	175
EVA VÁMOŠOVÁ-TELEKEŠOVÁ Lexikálno-asociačné výskumy maďarsko–slovenskej dvojazyčnosti žiakov základných škôl v Maďarsku	177

POSTOJ K DVOJJAZYČNOSTI V SLOVENSKOM KOMLÓŠI

Metóda výskumu

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku bol zapojený do projektu Jazykovedného ústavu Maďarskej akadémie vied s názvom Dimenzie jazykovej inakosti – možnosti zachovania menšinových jazykov. Projekt koordinovali Csilla Barthaová a Anna Borbélyová a vzťahoval sa na nemeckú, rómsku, rumunskú, chorvátsku, srbskú a slovenskú menšinu v Maďarsku. Slovenský výskumný tím sa skladal zo 4 osôb (Mária Žiláková, Alžbeta Uhrinová, Tünde Tušková a Sándor Tóth), dotazník preložila do slovenčiny Mária Žiláková.

Urobil sa základný výskum o formách zachovania a výmeny jazyka, o dvojjazyčnosti, o menšinových a väčšinových postojoch, o predpojatosti. Cieľom bolo modelovanie procesov výmeny jazyka a zachovania jazyka. Boli sme zvedaví na to, ako ovplyvňujú postoje a stereotypie jazykové procesy. Ďalším cieľom je vypracovanie pomocného materiálu, ktorý pomôže aplikovať výsledky výskumu v praxi, hlavne v národnostnom školstve.

Všeobecné otázky boli sformulované nasledovne:

Sú všeobecné, dopredu modelovateľné znaky zachovania alebo straty menšinového jazyka?

Ak sa dajú registrovať symptómy výmeny jazyka, dá sa aj predpovedať rýchlosť tohto procesu?

Aké sú spoločné a rozdielne črty jazykových a spoločenských procesov jednotlivých menšín v Maďarsku?

Terénny výskum sa uskutočnil v decembri 2003 a januári 2004. Okrem dotazníku sme zapisovali do zošita javy, ktoré boli relevantné z hľadiska výskumu, ale dotazník ich neobsahoval. S každým zo 75 respondentov sme urobili magnetofónovú nahrávku počas vyplnenia dotazníka so 142 otázkami. Po slovensky hovoriaci respondenti boli roztriedení podľa veku a vzdelania a vybrali sme ich pomocou návrhu miestnej

slovenskej samosprávy. Po všeobecnej časti dotazníka nasledovali otázky o používaní a ovládaní jazyka. Potom sme sa pýtali na subjektívnu mienku o jazykoch a na všeobecné modely správania sa, čo sa týka uchovania jazyka a dvojjazyčnosti.

Jazykové postoje

Skúmali sme atitúdy k variantom materinského jazyka a k väčšinovému jazyku, k zachovaniu jazyka a dvojjazyčnosti. Štatistik András Vargha vypracoval techniku na meranie ukazovateľov súvislostí jednotlivých otázok, čo nám umožňuje dôkladnú analýzu týchto javov.

Postoj k spisovnej slovenčine a k maďarčine

Väčšina Komlóšnov považuje svoje rodné nárečie za hodnotu, ale uznáva prednosť spisovnej slovenčiny, keďže aj deti sa učia tento jazyk v škole. 70% pokladá spisovnú slovenčinu za krajšiu ako komlóšsku, ale 80% aj za ťažšiu. V miestnej komunikácii je komlóšské nárečie užitočnejšie, ale vo svete sa to vzťahuje na spisovnú slovenčinu. Emocionálne a praktické hľadiská hrajú dôležitú úlohu v tom, že aj tí pokladajú za krajšie miestne slovenské nárečie, ktorí pokladajú za užitočnejšiu maďarčinu alebo obidva jazyky. Staršej generácii je bližšia slovenčina, oni ešte vyrástli v slovenskom prostredí. Štandardný variant slovenčiny je im ťažší, starší majú signifikantne radšej slovenčinu ako maďarčinu, ale racionálnejšie hľadiská, ako posudzovanie ťažkosti a užitočnosti, sú nezávislé od veku.

Muži pokladajú maďarčinu za ťažšiu – posudzujú to nie zo svojho hľadiska, ale z hľadiska cudzinca, ktorý sa učí po maďarsky. Zmenu kódu muži neodsudzujú natoľko ako ženy. Môže to byť odôvodnené faktami, že medzi ženami je veľa pedagogičiek, ktoré sa usilujú o čistejšiu reč, alebo že muži sa dostali skôr do kontaktu s maďarčinou. Ženy rozprávajú viac po slovensky, ale nie preto, žeby lepšie ovládali jazyk, ale z dôvodu, že aj tak rozprávajú viac. Frekvencia používania slovenského jazyka súvisí s jazykovými postojmi, lebo ten, kto viac používa

slovenčinu, môže mať markantnejšiu mienku o vzťahu k nárečiu a k maďarčine. Tým, ktorí viac používajú slovenčinu, je tento jazyk bližší, a v rámci toho komlóšska varianta. Muži pokladajú slovenčinu za užitočnejšiu ako maďarčinu, keď sa jedná o uplatňovanie sa v zahraničí. Jazykové vedomosti podobne ovplyvňujú postoj k jazyku ako používanie jazyka: čím lepšie ovládajú slovenský jazyk, či už spisovnú alebo nárečovú podobu, tým bližšia je im slovenčina. Väčšina tých, ktorí dobre ovládajú spisovnú slovenčinu, pokladajú za krajšie a milšie komlóšské nárečie, ale súvzťažnosť ťažkosti, užitočnosti a jazykových vedomostí nie je relevantná. K tým, ktorí sa pokladajú za Slováka, stojí bližšie slovenčina, ale nie s veľkým signifikantným rozdielom. Slovenčina ako materinský jazyk má silnejší vplyv na tento postoj. Slovenský pôvod neovplyvňuje značne vzťah identity a jazyka. Postoj k Maďarom na Komlóši a Slovákom na Slovensku, ale aj iným jazykom je pozitívny. Pozitívny vzťah k Slovákom pozitívne ovplyvňuje aj vzťah k slovenčine.

Atitúda k zachovávaniu jazyka

Väčšina komlóšskych respondentov súhlasí s tým, aby sa slovenské deti naučili po slovensky a keď chcú byť nositeľmi slovenskej kultúry, tak musia vedieť po slovensky. Nechcú však to realizovať endogámiou Slovákov. Neboja sa, že deti zo zmiešaných manželstiev nebudú vedieť po slovensky, ale medzi mužmi sú obavy v tomto ohľade. Výmenu jazyka každý pociťuje na Komlóši: jednoznačná je mienka, že mladší menej rozprávajú po slovensky a starší ovládajú tento jazyk lepšie. Napriek tomu, že 3/4 opýtaných pokladá národnostný zákon v Maďarsku za užitočný z hľadiska uchovania jazyka, starší ľudia sú pesimistickejší ohľadom zachovania sa slovenčiny na Komlóši. Oni ešte prežili tie časy, keď na Komlóši každý hovoril po slovensky a v porovnaní s dnešnou situáciou je úpadok citeľný. Príslušníci mladšej generácie nehodnotia situáciu príliš tragicky, účinkovanie slovenskej školy a samosprávy pokladajú za priaznivé.

Postoj k dvojjazyčnosti, stereotypie

Odpovede na otázky vzhľadom na dvojjazyčnosť boli ťažko hodnotiteľné, pretože respondenti nepoznali terminológiu obsiahnutú v otázkach. Súhlasom alebo nesúhlasom bolo treba hodnotiť nasledujúce tvrdenia: Dvojjazyčný je ten, kto ovláda dva jazyky na úrovni materinského jazyka? Dvojjazyčný nemusí ovládať obidva jazyky na úrovni materinského jazyka. Dvojjazyčný nemusí hovoriť druhý jazyk, stačí, keď ho rozumie. Dvojjazyčný je ten, kto pravidelne používa dva jazyky. Pri spracovaní dotazníkov sme dostali protirečivé údaje. Na prvé dve otázky dala väčšina respondentov odpoveď áno, až potom sa začli vykryštalizovať pojmy dvojjazyčnosti aj pre nich. Nakoniec sa dalo zistiť, že za znak dvojjazyčnosti sa na Komlóši pokladá pravidelné používanie oboch jazykov. Hlavným nositeľom dvojjazyčnosti je teda používanie jazyka a nie úroveň jazykových vedomostí. Máme niektoré výsledky, ktoré upresnia názory na dvojjazyčnosť. Starší viac súhlasia s tým, že k dvojjazyčnosti stačí, keď jeden jazyk ovládajú len pasívne. Muži, podobne ako v prípade zmeny kódu, sú aj pri usudzovaní dvojjazyčnosti príпустnejší. Hlavne muži žijúci v zmiešanom manželstve menej očakávajú od dvojjazyčného človeka ovládanie jazykov na rovnakej úrovni. Školení ľudia tvrdia práve opak: nemôžu pokladať za dvojjazyčného toho, kto len rozumie jeden z jazykov. Tí, ktorí lepšie rozprávajú po slovensky, ešte výraznejšie uvádzajú pravidelné používanie oboch jazykov ako podmienku dvojjazyčnosti. Tí, ktorí pozitívne hodnotia zmenu kódu, miešanie jazykov, neočakávajú ani od dvojjazyčného človeka poznanie dvoch jazykov na úrovni materinského jazyka.

Záver

Po úplnom spracovaní údajov všetkých skúmaných národností vznikne syntetická práca monografického charakteru v dielňach Jazykovedného ústavu Maďarskej akadémie vied, ktorá podľa zámerov autorov a projektantov umožní aj modelovanie procesov v jazykových enklávach a bude môcť slúžiť ako praktická pomôcka v menšinovom školstve.

Tóth Sándor János: A kétnyelvűséghez való viszonyulás Tótkomlóson

A szerző annak a nagyszabású projektnek egy részét mutatja be, amelyet az MTA Nyelvtudományi Intézete kezdeményezett *A nyelvi másság dimenziói – a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei* címmel. A projektet, amelybe bekapcsolódtak a magyarországi német, roma, román, horvát, szerb és szlovák kisebbségek, Bartha Csilla és Borbély Anna koordinálta a Nyelvtudományi Intézet részéről. A Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete négytagú tímet hozott létre a vizsgálatok elvégzéséhez, Hornokné Uhrin Erzsébet, Tóth Sándor, Tuska Tünde és Zsilák Mária vettek részt benne. Az összehasonlíthatóság érdekében minden résztvevő kisebbségnek azonos feltételek mellett kellett a kutatást elvégeznie, ehhez ideális terepnek szlovák részről Tótkomlós bizonyult. A szerző a módszertani háttér bemutatása után a kapott eredményeket mutatja be a kétnyelvűséghez való viszonyulás problematikájára kapott válaszok alapján, amelyek érintik az anyanyelvjárás mint érték, a hazai nyelvjárás és irodalmi nyelv viszonyát, a kódváltáshoz való viszonyulás, a sztereotípiákhoz való viszonyulás, a vegyes házasságok, mint rizikófaktor az anyanyelv megőrzésének kérdésében, a többségi nemzet nyelvéhez való viszonyulás kérdéseit.

A végleges, szintetizáló feldolgozás a magyarországi kisebbségi nyelvek megőrzését szolgáló stratégia kidolgozáshoz kíván bázisul szolgálni.

VEDECKÁ ČINNOST' VÝSKUMNÉHO ÚSTAVU SLOVÁKOV V
MAĎARSKU A JEHO PUBLIKÁCIE V SLUŽBÁCH
SLOVENSKEHO ŠKOLSTVA V MAĎARSKU

Za východisko môjho diskusného príspevku som si vybral tematiku predmetu slovenská vzdelanosť. Paralelne s jednotlivými jeho tematickými zložkami budem uvádzať vedné odbory výskumnej činnosti ústavu, publikácie a rôzne podujatia, ktoré organizuje náš ústav. Týmto by som chcel prezentovať, ako pomáha ústav slovenskému národnostnému školstvu v Maďarsku, v rámci toho i vysokoškolským inštitúciám vychovávajúcim našu domácu slovenskú inteligenciu.

Za fundamentálnu zložku slovenskej vzdelanosti pokladám históriu. Totiž ovládať slovenský jazyk, praktizovať naše slovenské tradície bez historického pozadia a vedomia neznamená mať naraz aj pevné slovenské povedomie. Tematika historického bloku začína etnogenézou Slovanov a končí charakteristikou Slovákov žijúcich v Maďarsku v súčasnosti. Výskumom histórie v ústave sa zaoberá historik, bývalý archivár Ján Gomboš, predovšetkým otázkami migrácie slovenského obyvateľstva v rámci Uhorska na Dolnú zem v 18–19. storočí. Nie výskumom, ale aplikovaním už známych výskumov do podoby čítaniek sa zaoberá Ján Chlebnický. Doteraz sme vydali tri takéto zbierky textov z histórie a kultúrnych dejín danej osady – *Čabiansku*, *Komlóšsku* a *Sarvašskú čítanku* – a plánujeme zostaviť a vydať aj ďalšie.

Druhou dôležitou zložkou predmetu slovenská vzdelanosť je etnografia, národopis, ktorá opisuje jednak ľudovú duchovnú (napr. tanečnú a hudobnú), jednak materiálnu kultúru, ako je i staviteľstvo, výroba rôznych predmetov, nástrojov. V tejto téme náš ústav ponúka najviac: *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku*, účasť pedagógov a starších študentov na výskumných národopisných táboroch, ktoré ináč majú aj interdisciplinárny charakter. Tieto organizujeme každoročne. Interdisciplinárne sympóziá len z príležitosti okrúhlych výročí Slováckmi zalo-